

УДК 811.111'373.7:33

АНАЛІЗ ВЖИВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНОЛОГІЗМІВ У КОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ

Кузнєцова І.В., Голованевська К.П.

У статті здійснюється аналіз використання фразеологічних одиниць професійного та термінологічного походження в сучасних англійських і українських дискурсах. Розглядаються сучасні підходи до проблеми визначення поняття термінологізм. Увага приділяється прагматичному потенціалу термінологізмів. Зроблено висновок, що фразеологізація термінів і професійних стійких сполучень у сучасній англійській і українській мовах продиктована загальноомовною тенденцією до їх вживання в переносному образному значенні.

Ключові слова: термінологізм, фразеологічна одиниця, переносне значення, ідіома, метафора.

В статье осуществляется анализ использования фразеологических единиц профессионального и терминологического происхождения в современных английских и украинских дискурсах. Рассматриваются современные подходы к проблеме определения понятия терминологизм. Внимание уделяется прагматическому потенциалу терминологизмов. Сделан вывод, что фразеологизация терминов и профессиональных устойчивых сочетаний в современном английском и украинском языках продиктована общеязыковой тенденцией к их употреблению в переносном образном значении.

Ключевые слова: терминологизм, фразеологическая единица, переносное значение, идиома, метафора.

In this article it is analysed phraseological units using of professional and terminological origin in modern English and Ukrainian discourses. The article considers the modern approaches to the problem of the definition terminologism. It is paid attention to the pragmatic potential of terminologisms. It is concluded that in modern English and Ukrainian languages phraseologation of terms and professional, colocations are dictated by a common language tendency to their using in a metaphorical transferred meaning.

Key words: terminologism, phraseological units, transferred meaning, idiomatic expression, metaphor.

В даний час, в епоху становлення нової інформаційної парадигми і комп'ютеризації всіх видів діяльності, роль професійної лексики в збагаченні словникового складу сучасної загальнолітературної мови неухильно зростає, що передбачає розгляд мови фахівців як одного з засобів для загальноновживаної мови. Потрапляння в іншу функціональну середу впливає на термінологічну суть спеціальної одиниці, і отже, тягне за появу нових закономірностей існування цих одиниць. Усе це робить професійну мову цікавим об'єктом для лінгвістичного дослідження.

На сьогоднішній день термінологія та фразеологія розвиваються дуже інтенсивно, це обумовлено насамперед зростанням кількості термінів різноманітних галузей знань, науки, техніки, культури та появою великої кількості фразеологізмів. Згодом терміни переосмислюються та як результат утворюються нові одиниці мови, які називаються термінологізмом. О. І. Павлова, вважає: "термінологізм – це семантично цілісні сполучення двох чи більше слів або словосполучень, пов'язаних відношеннями підрядності" [7, с. 28]. О.О. Нікуліна у своїй праці "Термінологізми як результат взаємодії і взаємовпливу термінології і фразеології сучасної англійської мови", стверджує, що: "термінологізм – це мовний феномен, який полягає в тому, що утворення слова має буквальне термінологічне або професійне значення, на основі якого розвивається переосмислене значення, і ці значення (а їх може бути декілька у одній одиниці) актуалізуються в залежності від контексту вживання термінологічного або нетермінологічного" [6, с. 30]. Таким чином, актуальність статті полягає в необхідності детального дослідження утворення та моделювання

термінологізмів у зв'язку з недостатнім висвітленням даної проблеми в сучасній лінгвістиці.

Фразеологізація термінів і професійних стійких сполучень у сучасній англійській і українській мовах продиктована загальномовною тенденцією до їх вживання в переносному образному значенні. Як зазначає О. В. Кунін, професійна мова є найважливішим джерелом фразеологічних одиниць [2, с. 216]. Л. П. Сміт також звертає увагу на те, що багато метафоричних ідіом виникли у професійному мовленні, так як "всі види людської діяльності мають свою лексику, свої спеціальні терміни, проникаючи іноді, особливо в метафоричному вживанні, у літературну мову" [9, с. 33].

Проблема виникнення і утворення нових фразеологічних одиниць – термінологізмів на базі термінологічних словосполучень, а також питання про їх проникнення в загальнолітературну мову привертає увагу багатьох дослідників (Капанадзе [1]; Мамедова [4]; Мелех [5]; Нікуліна [6] та ін). К. П. Сидоренко, вивчаючи фразеологізми термінологічного походження в російській мові, вказує на те, що "регулярне вживання термінологічного словосполучення в переносному значенні дозволяє говорити про утворення фразеологізму" [8, с. 85]. Термінологічне словосполучення, переходячи зі сфери свого звичного вживання в літературну мову, втрачає своє термінологічне значення і набуває переносне значення, пов'язане з термінологічним. Таким чином, термінологічне словосполучення "служить семантичним виробничим" для нової фразеологічної одиниці [8, с. 87]. Засвоєння термінів загальнолітературною мовою обумовлено необхідністю покрити дефіцит у номінації тих чи інших предметів і явищ. Можна говорити про два фактори, що визначають міграцію термінів у неспеціальній мові: внутрішньо-лінгвістичний, породжуваний системними зв'язками і відносинами всередині мови, і екстралінгвістичний (розвиток науки, техніки, зростання їх ролі в житті суспільства, широка пропаганда наукових знань).

Представляючи собою підсистему в межах загальної лексичної системи мови, термінологія перебуває в постійному контакті з загальнолітературною мовою. Між професійно-діловим функціональним стилем науки і загальноновживаною мовою йде постійний обмін елементами у зв'язку з відсутністю жорстких меж. Потрапляючи в неспеціальні мовні сфери, термін набуває конотації, що веде до його повної детермінологізації. Під детермінологізацією розуміється "запозичення слів і словосполучень з термінологічної системи і повне освоєння їх мовою художньої літератури" [1, с. 81]. Як термінологічна лексика, так і фразеологізми, що виникли у таких сферах, настільки глибоко проникають в загальноновживану мову, що часто буває важко провести чіткі межі між ними і мовними одиницями загального вжитку. В результаті фразеологізації термінологізмів змінюється не тільки їх первинне значення, але і сфера їх вживання, яка стає значно ширша і виходить за рамки спеціальних галузей функціонування.

Спробуємо простежити той шлях, який проходить термінологізм в процесі вторинної непрямой номінації при його перетворенні в ідіому, яка є повністю переосмисленим поєднанням. У статті поділяється думка О. А. Нікуліної, яка вважає, що на першому етапі іменування термін, що використовується в певній професійній сфері, детермінологізується, і його початкове значення починає розходитися з його новим значенням. На другому етапі стійке словосполучення втрачає загальномовну вмотивованість, тобто відбувається його деетімологізація. На третьому етапі професіоналізм набуває переосмисленого метафоричного значення і входить у загальний лексичний склад мови як фразеологізм [6, с. 13].

Перейдемо до питання про життя професійних і термінологічних фразеологічних одиниць з різних сфер в сучасній англійській і українській дискурси. Отже, спортивні термінологізми широко використовуються в сучасному англійському дискурсі. Це пояснюється популярністю спортивних змагань в англійських країнах, особливо у Великобританії, США.

Спортивна підмова давно визнана однією з найважливіших ресурсів збагачення сучасної англійської мови, і особливо, його американського варіанту. Переважна більшість спортивних фразеологічних одиниць відноситься до термінологізмів. Це пояснюється тим, що багато з них, насамперед, є спортивними термінами і асоціюються у мовців і слухачів з певною ситуацією в спортивних змаганнях, а їх переосмислені значення безпосередньо пов'язані з вихідними.

Наприклад, переосмислене значення ідіоми *to shoot the ball into one's own goal* – *нашкодити самому собі*, поза сумнівом, пов'язано з вихідним значенням *забити м'яч у власні ворота*, в якому вона використовувалася спочатку лише в лексиконі футболістів: *By this improvident remark he shot the ball into his own goal. – Цим необережним зауваженням він сам собі нашкодив* [2, с. 63]. Як видно з розглянутого прикладу, переосмислене значення фразеологізму стає метафоричним і володіє образним характером, надаючи реченню яскраву стилістичну забарвленість. При складному переосмисленні спортивних термінів в результаті непрямой номінації відбувається перетворення буквального значення прототипу. Переосмислення супроводжується "семантичним оновленням" фразеологічної одиниці (термін запропонований Б. А. Ларінім) [3, с. 192], який зачіпає його сигніфікативно-денотативний і конотативний аспекти значення: *even the score*, що володіє термінологічним значенням – *зрівняти рахунок* і фразеологічним – *покинутися, зайняти рівне положення*.

В українській фразеології також існує велика кількість спортивних фразеологічних одиниць, так як спорту в Україні завжди приділялась значна увага. Фразеологізм *класти на обидві лопатки* має етимологічний зв'язок з таким видом спорту, як боротьба, в якій, поклавши суперника на лопатки, спортсмен здобув повну перемогу. У сучасному дискурсі розглянута ідіома вживається у значенні *перемагати кого-небудь у якій-небудь справі*. – *It's a tough year, but we haven't failed yet. Що говорити, рік видався важкий, але нас ще не поклати на лопатки*.

Як українська, так і англійська фразеологія, генетично пов'язана з військовою термінологією, несе на собі печатку національної культури і історичного минулого. Військові терміни мають яскраво виражений культурний компонент. При фразеологізації військових термінів спостерігається подвійна актуалізація, тобто використання словосполучення одночасно і в прямому, і в переносному значенні. Таким чином, в контексті реалізуються обидва значення фразеологічної одиниці. Фразеологізм *to be in the firing line* – *на лінії вогню* має буквальне термінологічне значення, так і переносне. У буквальному значенні він використовується при описі військових дій. Наприклад, з новин BBC дізнаємося про участь дітей у бойових акціях: *Child in the soldiers firing line. Thousands of children, as some young as 10, are serving armed with groups in the Middle East and North Africa* (BBC News, 8.04.01). – *Діти-солдати на лінії вогню. Тисячі дітей, деяким з них лише 10 років, перебувають на службі у збройних загонах на Середньому Сході і в Північній Африці*. У сучасному англійському дискурсі ця ідіома часто використовується в переносному значенні. Наприклад: *As one of the president's chief advisers, he's bound to be in the firing line* (LDCE, 1995, 829). – *Як один з головних радників президента, він змушений перебувати на лінії вогню*. В даному прикладі під *лінією вогню* розуміється такий стан суб'єкта, при якому він піддається критиці або нападкам; *action stations* – термінологічне значення – *в бойовій готовності*, фразеологічне – *підготовка до якої-небудь події*.

Морська термінологія є улюбленим аспектом англійської фразеології, пояснюється, насамперед, суспільною значимістю та актуальністю мореплавання в Сполученому Королівстві. Реалії, пов'язані з морем, завжди мали для Великобританії першорядне значення. Не дивно, на наш погляд те, що велика кількість морських ідіом пов'язані зі словом *flag* – *прапор, знамено*, так як цей атрибут мав незаперечне значення для людей, чиє життя було пов'язана з морським флотом. Так, ідіома *to keep one's flag flying* в морському побуті мала значення *не спускати прапор на знак твердої рішучості битися. cut loose – віддати швартови*. В повсякденній мові вона придбала метафоричний сенс *бути войовничо налаштованим, не здаватися* чи високо тримати прапор: *Always think of you keepin' the flag flying', sir – Завжди вважав вас людиною, яка ні за яких обставин не спустить прапор, сер та термінологізм cut loose має фразеологічне значення – втекти, діяти або говорити вільно. Beth cut loose with another shriek, and this time Laurel rushed forward and snatched her up off the sofa. – Бет знову вільно заговорила, і в цей раз Лорел кинулася до неї і схопила на руки*.

Таким чином, можна дійти висновку, що багато фразеологічних одиниць, що мають морську етимологію, в сучасному дискурсі вживаються у метафоричному значенні, яке з'явилося в результаті вторинної непрямой номінації.

Розвиток різних галузей науки, безсумнівно, надає значний вплив на загальноновживану лексику і фразеологію. Далеко за межами кола спеціалістів відомо вели-

ка кількість хімічних, фізичних, астрономічних, математичних, біологічних, медичних та інших термінів. Багато з них набули нового значення і тепер використовуються в новому для них контексті як образно-виразних засобів. Фізичний термін *freezing point* може входити в склад ідіоми *to move away from freezing point* – зрушити з мертвої точки: *Things are heating up. – Схоже, справи починають потроху зрушуватися з мертвої точки. The play was at freezing point, – Гра проходила дуже мляво.* Технічний термін *in gear* – термінологічне значення – на передачі, фразеологічне – в порядку; *the line of least resistance* – лінія найменшого опору в загальноживаній мові означає такі дії, які викликають найменше неприємностей або вимагають найменших зусиль. Серед астрономічних термінологізмів можна відзначити такі фразеологічні одиниці як *a rising star* – висхідна зірка – "людина, яка починає набувати широку популярність, велику славу в якій-небудь галузі" і зірка першої величини – "широковідомий, який прославився в якій-небудь сфері діяльності людина". *So that was what a rising star looked like. – Так ось як виглядає ця висхідна зірка.*

Мистецтво завжди відігравало одну з провідних ролей у житті суспільства, тому в побут постійно входять ідіоми, пов'язані з такими сферами мистецтва, як театр, музика, живопис. Термін *the villain of the piece*, що використовується для позначення головного лиходія в театральній п'єсі, в сучасному дискурсі має значення *головний винуватець, корінь зла*. Цей термінологізм часто вживається в політичних повідомленнях у пресі. Наприклад: *"I am going to put them on trial, the villains of the piece – the U.S. government and those politicians who support it," he told Reuters [edition.cnn.com]. Я збираюся притягнути до суду головного винуватця – уряд США і тих політиків, які його підтримують", – заявив він агентству Рейтер.* Ідіома *theater of the absurd* – театр абсурду, ситуація, в якій, з точки зору мовця, порушуються базові принципи природної логіки, виникла в результаті переосмислення термінологічного словосполучення *театр абсурду*, що відноситься до сфери драматургії: *There was only one demon who would go to these absurd lengths of theater. – Лише один демон міг влаштувати цей театр абсурду.*

Юридичний термін *a vested interests* – належить речове право є елементом переосмисленої ідіоми *to have a vested interests in (something)* – мати особисту зацікавленість у чомусь; мати егоїстичний або корисливий інтерес: *The mayor of the city has a vested interests in building the new stadium. – Мер міста має особисту зацікавленість в будівництві нового стадіону.*

Із сфери економіки і фінансів в загальноживану лексику входять фразеологічні одиниці *to be in the red* – бути в боргах і *to be in the black* – процвітати. Обидва вирази пов'язані з урахуванням банківських документів. Прибуткова сторона банківського бланка – чорного кольору, а видаткова сторона – червоного кольору. Якщо ти опинився на чорній стороні, то твої доходи перевищують твої витрати. І зовсім інша справа – опинитися на червоній стороні (*to get into the red*): *It's easy to get into the red if you don't pay close attention to the amount of money you spend (AID, 2000, 216).* – Незважко влізти в борги, якщо не звертаєш жодної уваги на ті грошові суми, які витрачаєш. *Sally moved the company in the black (Ibid, 219).* – Під керівництвом Селлі компанія стала процвітати.

В результаті аналізу вживання фразеологізмів, які увійшли в загальноживану мову з різних галузей науки, можна помітити, що вони вживаються в новому переосмисленому значенні, яке формується в процесі вторинної непрямої номінації. На базі вже відомих термінологічних фразеологічних одиниць створюються нові найменування предметів, явищ або подій. Ці нові фразеологічні одиниці внаслідок своєї метафоричності зрозумілі широкому колу комунікантів, що не мають відношення до наукової діяльності. Перспективним напрямком дослідження представляється створення англо-українського словника фразеологізмів термінологічного походження з включенням в нього неологізмів.

Література

1. Капаназде Л. А. Взаимодействие терминологической и общепотребительной лексики / Л. А. Капаназде // Развитие современного русского языка. – М.: Наука, 1965. – С. 86-103.
2. Кунин А.В. Асимметрия в сфере фразеологии / А. В. Кунин // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1988. – 107 с.

3. Ларин Б.А. Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов) / Б. А. Ларин // Современный русский язык: Лексикология: Хрестоматия и учебные задания. СПб.: СПбУ, 1996. – С. 192-204.

4. Мамедова Р.М. Фразеологические единицы в современном русском языке, имеющие терминологическую и профессиональную основу: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Тбилиси, 1981. – 19 с.

5. Мелех Н.Н. Проникновение терминологических единиц в общеупотребительную лексику: дис. ... канд. филол. наук. Пятигорск, 2004. – 200 с.

6. Никулина Е.А. Терминологизмы как результат взаимодействия и взаимовлияния терминологии и фразеологии современного английского языка / Е. А. Никулина: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М.: Наука, 2005. – 40 с.

7. Павлова О. І. Англійські бінарні терміни-фраземи і проблеми їх перекладу / О. І. Павлова. // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2004. – 205 с.

8. Сидоренко К.П. Фразеологизмы терминологического происхождения / К. П. Сидоренко // Русская речь. – 1978. – С. 84-88

9. Смит Л. П. Фразеология английского языка / Л. П. Смит. – М.: Учпедгиз. – 1959. – 197 с.